

УДК 94 (477) «1920–1970» : 72.01

THE TRANSFORMATION OF ARCHITECTURAL EDUCATION IN UKRAINE 1920-1970s THROUGH THE PRISM OF LOCAL HISTORY (CASE STUDY OF ХПКВ)**ТРАНСФОРМАЦІЇ АРХІТЕКТУРНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ 1920-1970 РР. КРИЗЬ ПРИЗМУ ЛОКАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ (НА ПРИКЛАДІ ХПКВ)****Fesenko G.H. / Фесенко Г.Г.***d.ph.s., as.prof. / д.філос.н., доц.*

ORCID: 0000-0001-7133-484X

*O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv,**Kharkiv, Marshala Bazhanova 2, 61002**Харківський національний університет міського господарства ім. О.М.Бекетова,**Харків, Маршала Бажанова, 17, 61002***Fesenko T.H. / Фесенко Т.Г.***d.t.s., as.prof. / д.т.н., доц.*

ORCID: 0000-0001-9636-9598

*Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture,**Kharkiv, Alchevskykh 44, 61002**Харківський національний технічний університет**сільського господарства імені Петра Василенка, м. Харків, Алчевських 44, 61002***Kravchenko O.V. / Кравченко О.В.***d.h.s., as.prof. / д.і.н., доц.*

ORCID: 0000-0001-6524-1997

*Ukrainian State University of Railway Transport,**Kharkiv, Feuerbach sq., 7, 61050**Український державний університет залізничного транспорту,**Харків, майд. Фейєрбаха 7, 61050*

Анотація. У статті розглядається особливе місце архітектурного знання в освітньому середовищі підготовки фахівців містобудівельного напрямку у «радянський період» історії України. Архітектурна освітня реальність проаналізована на ґрунті локальної історії, а саме закладу вищої освіти Харкова (Україна). Застосовано інтерпретативну дослідницьку практику, що включає контексти архітектурного модернізму, історії містобудування. Підкреслено вплив на трансформацію архітектурної освіти 1920–1970-х років як подій загальнонаціональної історії, так і локальної, на рівні навчального закладу. З'ясовано, що архітектура, як синтезоване знання про творення матеріально-просторового середовища, була науково-практичним фундаментом освітніх програм у Харківському інституті інженерів комунального будівництва (ХПКВ).

Ключові слова: архітектура, містобудування, модернізм, інженерна освіта, Харків.

Вступ.

Загальновідомо, що архітектурна освіта є інтегральною системою знань, у якій відбивається, як специфіка буття суспільства на певному історичному етапі, так і синтезується знання соціальне, технічне, мистецьке тощо. Через це існує бачення історії архітектурного знання крізь призму її основного призначення – охопити життя у його цілісності. Тривалий час історія архітектурної освіти розглядалася крізь призму передачі символічного капіталу через «ланцюжки передавання досвіду» від майстрів до учнів [7]. З XIX ст. підготовка архітекторів почала поступово вбудовуватись у національні системи

вищої освіти, й у ХХ ст. архітектурне знання переважно відтворювалося через формальну систему вищої освіти університетів по усьому світу. З кінця ХХ ст. склалося критичне ставлення до університетських практик архітектурної освіти, їх віддаленості від «реального світу практики». Це, зі свого боку, спонукало дослідників до осмислення історичних особливостей становлення та розвитку архітектурних шкіл та наслідків їх інституалізації у вищій школі.

Освітній простір архітектури в історичних дискурсах представлений у низці європейських досліджень. Зокрема, американський практик та дослідник архітектурної освіти Жан Лабутат представив історію європейської архітектурної освіти ХХ ст. у контексті «нерозривного зв'язку між передовими технологіями, прогресивним суспільством та авангардистським мистецтвом» [3]. Історію архітектурної освіти в Україні представлено в окремих публікаціях, присвячених аналізу діяльності інститутів і кафедр архітектури й проектування [6, 8].

Втім в Україні проблематика архітектурної освіти залишається недостатньо артикульованою та потребує історичного аналізу відповідних вітчизняних архітектурно-освітніх практик. Необхідність осмислення тенденцій розвитку архітектурної освіти України в локальних параметрах (зокрема, на прикладі Харківського інституту інженерів комунального будівництва, ХІКБ) обумовлена загальними методологічними зрушеннями в гуманітаристиці. З погляду локальної історії, ХІКБ постає важливою «ареною», де формувалася і розкривалася «політика часу», де відбувалися значимі освітньо-наукові процеси, що змінювали характер інженерної науки містобудівельного напрямку.

З огляду на актуальність і недостатню наукову розробку окреслених питань, **метою дослідження** є репрезентація історичних трансформацій в українській архітектурній освіті у 1920-1970-х роках із застосуванням методологічного підходу локальної історії (на прикладі Харківського інституту інженерів комунального будівництва).

Основний текст.

Наукове буття ХІКБ, маючи свій ритм, тривалий час було нерозривно пов'язане із загальнонаціональним часопростором. Адже Харків у 1920-1930 рр. був столицею радянської України. У 1920-1970 рр. ХІКБ являвся своєрідним «концентратором» комунальної активності, можливостей для розвитку архітектурного знання в Україні. З часу свого виникнення ХІКБ мав місію стати авангардом архітектурної освіти та науки. Адже це були часи не тільки соціальних революцій, а й революції професійного архітектурного мислення. Архітекторів закликали шукати рішення, спираючись не на «чисте мистецтво», а на нагальні потреби суспільства. Через це змінювалися акценти в архітектурній діяльності – з художніх на архітектурно-будівельні.

Тоді на архітекторів покладалося соціально важливе завдання – засобами архітектури змінити соціальні умови «життя трудящих». Передусім важливо було спроектувати зручне економічне житло, інші будівлі соціального призначення, а також започаткувати нові просторові форми для робітничих поселень. Саме такі тенденції розвитку архітектури у 1920-х років впливали на характер розвитку архітектурної освіти в «інституційному попереднику»

ХПКБ – Всеукраїнському технікумі комунального господарства (ВТКГ). У технікумі, з якого і почалася історія ХПКБ, архітектурні дисципліни викладалися студентам житлово-будівельного факультету. Цікавим історичним фактом видається відрядження першого директора технікуму Олександра Маркова до Академії комунального управління в Дюссельдорфі [4, с. 32]. Адже саме у Німеччині 1920-х років тема «дешевого» житла стала об'єктом спеціальної уваги. Житлове будівництво велося переважно на землях, що були власністю муніципалітетів (наприклад, у Франкфурті-на-Майні). Велика увага приділялася пошукам найбільш раціональної системи планування житлових районів: зокрема такими, як так звана «Китайська стіна» в міському районі Берліна.

Німецький досвід архітектурної освіти використовувався у ВТКБ при створенні навчальних програм та був взірцем для діяльності викладачів-архітекторів. У Німеччині з 1920 р. було започатковано нову систему викладання архітектурних дисциплін, що поєднала художню й прикладну школи. Кожну майстерню вели два фахівці: технолог і художник. Варто зазначити, що й сам Харків, на той час столиця радянської України, був цікавим майданчиком для архітектурної освіти. Тут створювалися нові архітектурно-планувальні рішення, відбувалося знайомство з практиками європейських архітекторів. Передусім німецькі архітектори були учасниками виставок, що проводилися в СРСР у 1920-х – на початку 1930-х рр. Перша німецька художня виставка в Радянському Союзі відбулася у 1924–1925 рр. й була показана в Москві, Ленінграді, а також у Харкові.

У 1930-ті роки у ХПКБ архітектурна підготовка була обов'язковою для всіх студентів, і майбутніх проектувальників населених пунктів, і планувальників садово-паркового господарства. У цей час формувалися міцні підвалини академічного вишколення, що забезпечувалися відомими архітекторами Харкова. У 1939 р. академік архітектури Олексій Бекетов зазначив, що ХПКБ є «всеукраїнським центром архітектурно-художньої і будівельно-технічної освіти молоді» [1]. Важливо, що ХПКБ також здійснював активну науково-практичну діяльність, виконуючи проектні роботи з планування селищ, споруд комунального призначення, важливих громадських будівель у Харкові та інших містах України.

У 1940-1950-х роках ХПКБ архітектурну підготовку мали студенти, які здобували освіту у галузі міського будівництва та господарства, а також економіки та організації міського господарства. Архітектурне проектування було частиною дипломних робіт цих спеціальностей. Це дозволяло випускникам спеціальності «Міське будівництво і господарство» працювати архітекторами, про що стало відомо зі спогадів випускників ХПКБ 1950-х років [2, с. 174]. Цей історичний факт пояснюється тим, що у 1950-1960-ті роки від архітекторів вимагалися переважно інженерні рішення у проектах типового будівництва.

Відомо, що наприкінці 1950-х років радянська архітектура впевнено взяла курс на так званий «післявоєнний модернізм» [9, с. 238–240]. Європейський і американський післявоєнний модернізм задавав іншу систему координат, інші

критерії оцінки архітектури та став моделлю для нової радянської архітектури. В архітектурному модернізмі своєрідно поєднано естетичне та технічне, втім у «радянському варіанті» модерністська архітектура вийшла за межі мистецтва й стала частиною будівництва та інженерії (більшість будівель були зведені за типовими проектами). Типове будівництво перетворило більшість архітекторів в оформлювачів інженерних рішень. Зміна статусу архітектури символічно виразилася і в реорганізації «Академії архітектури УРСР» у 1963 р. на «Академію будівництва та архітектури УРСР».

У 1960-1970-х рр. активно розвивалась нова галузь – багатоквартирне житлове будівництво, що зводилося індустріальними методами. Розбудовувалися існуючі міста й формувалися нові. Їх кількість у цей період значно збільшилася: якщо у 1959 р. в Україні було 331 міст, то у 1965 р. – 370, 1970 р. – 385. Українські міста зростали особливо динамічно (упродовж 1960-х років – на півмільйона містян щороку). Вже у 1965 р. рівень урбанізації в УРСР досяг стану, коли чисельність містян перевищила 50% від усього населення. Розміщення промислових територій, рішення виробничо-трудова функцій міст, проектування нових типів будинків і комплексів складають специфічну область діяльності архітектора.

В архітектурних проектах масового будівництва майже не використовувався синтез архітектури з живописом і скульптурою. З огляду на це, можна зрозуміти й специфіку архітектурної освіти в ХПКБ. Студентський контингент розширювався, переважно за рахунок молоді, яка мала виробничий стаж. У 1965 р. було встановлено пропорційну систему зарахування абітурієнтів до вишів: 80% «виробничників» з дворічним стажем роботи та 20 % випускників середніх навчальних закладів. На той час були поширені ідеї, що виробничий досвід є вельми корисним для опанування студентством фахових знань. Для молоді, яка після школи розпочала свій трудовий шлях або мала службу в Радянській Армії, було створено підготовче відділення – «робітфак» (у 1970 р.). Слухачі підготовчого відділення користувалися усіма правами студентів, а по його завершенню – зараховувалися на 1-й курс поза конкурсом. Примітно, що на тлі розгортання в УРСР політики масового житлового будівництва, в ХПКБ, було відновлено підготовку архітекторів (у 1974 р.) [10, с. 13].

У дипломних проектах з містобудування та ландшафтної архітектури акцент робився на інженерній частині. При цьому дипломна робота виконувалася студентом за одночасного кураторства декількох кафедр (будівельних конструкцій, організації, планування та економіки будівництва, охорони праці, фахівці з інженерного обладнання території і транспорту та ін.). У дипломній роботі оцінювалася не скільки оригінальність конструктивного задуму автора, скільки пропозиції розв'язання різноманітних технічних проблем, що супроводжують втілення архітектурного проекту життя [5].

Висновки.

Таким чином, у статті розглянуто важливі тенденції розвитку архітектурної освіти у ХПКБ у 1920–1970-х роках із застосуванням методологічних підходів локальної історії. У підсумку було отримано такі

результати:

- визначено специфіку архітектурного знання в освітньому середовищі підготовки фахівців містобудівельного напрямку у «радянський період» історії України як інженернотехнічно орієнтований;
- з'ясовано, що архітектура, як синтезоване знання про творення матеріально-просторового середовища, була науково-практичним фундаментом освітніх програм у ХПКБ, з цільовою орієнтацією на технологічні завдання комунального господарства.

Література:

1. Бекетов Олексій Миколайович (1862-1941) / Харьковской областной совет молодых ученых и специалистов: [сайт]. URL: <http://scientists.kharkov.ua/our-projects/virtual-museum/682-beketov-oleksij-mikolajovich-1862-1941>.
2. Краєв О.І. 2012. Спогади студента п'ятдесятих // Харківський національний університет міського господарства ім. О.М. Бекетова: монографія / за ред. В.М. Бабаєва. - Харків: Золоті сторінки, 2012. - С. 174-175.
3. Labutut J. History of Architectural Education through People // *JAE*. - 1979. - Vol. 33. - № 2. - P. 22-24. doi:10.2307/1424349.
4. Марков Олександр Прокопович [Трипутіна Н. П.] // Харківський національний університет міського господарства ім. О.М. Бекетова: монографія / за ред. В.М. Бабаєва. - Харків: Золоті сторінки, 2012. - С. 32-36.
5. Методические указания для выполнения дипломных проектов по градостроительству и ландшафтному проектированию (для специальности 1201 «Архитектура») / сост. : Белогуб В. Д., Святченко Е. А.; Харьковский институт инженеров коммунального строительства. - Харьков, 1979. - 32 с.
6. Слепцов О.С., Горбик О.О., Ладан Т.М., Кумейко М.К. Історія, сьогодення та перспективи кафедри основ архітектури і архітектурного проектування // Архітектурний вісник КНУБА. - 2015. - Вип. 5. - С. 3-25.
7. Stevens G. A History of Architectural Education in the West / A History of Architectural Education in the West Architectural Blatherations home. 2014. URL: <https://www.archsoc.com/kcas/Historyed.html>.
8. Уренев В.П. Архитектурно-художественный институт на современном этапе // Регіональні проблеми архітектури та містобудування. - 2019. - Вип. 13. - С. 9-10.
9. Фесенко Г.Г. Морфологія міських ландшафтів: культурфілософські інтерпретації : монографія. - Харків, 2018. - 282 с.
10. Шутенко Л.М. Розвиток спеціальності «Міське будівництво та господарство» // Градостроительные аспекты устойчивого развития крупных городов: материалы VII междунар. науч.-практ. конф., 10-11 дек. 2009 г. / Междунар. ассамблея столиц и крупных городовредкол.: В. Т. Семенов [и др.]. - Харьков, 2009. - С. 9-15.

References.

1. Beketov Oleksiy Mykolayovych (1862–1941) [Beketov Olexiy Mykolajovich (1862-1941)]

/ Khar'kovskiy oblastnoy sovet molodykh uchenykh i spetsialistov. Available at: <<http://scientists.kharkov.ua/our-projects/virtual-museum/682-beketov-oleksij-mikolajovich-1862-1941>>.

2. Krayev, O.I., 2012. Memories student of 1950s. In: Babayev, V.M. ed., 2012. *Kharkivs'kyi natsional'nyy universytet mis'koho hospodarstva im. O.M. Beketova* [O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv]. Kharkiv, pp.174-175.

3. Labutut, J., 1979. History of Architectural Education through People. *JAE*, vol. 33, issue 2, pp.22-24. doi:10.2307/1424349.

4. Markov Oleksandr Prokopovych [Markov Olexander Prokopovich]: [Tryputina N.P.], 2012. In: Babayev, V.M. ed. *Kharkivs'kyi natsional'nyy universytet mis'koho hospodarstva im. O.M. Beketova* [O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv]. Kharkiv, pp. 32-36.

5. Belohub, V.D., Svyatchenko, E.A., 1979. *Metodicheskiye ukazaniya dlya vypolneniya diplomnykh proyektov po gradostroitel'stvu i landshaftnomu projektirovaniyu (dlya spetsial'nosti 1201 «Arkhitektura»)* [Methodical instructions for the implementation of graduation projects in urban planning and landscape design (for the specialty 1201 "Architecture")]. Kharkiv: Khar'kovskiy institut inzhenerov kommunal'nogo stroitel'stva.

6. Slyeptsov, O.S., Horbyk, O.O., Ladan, T.M., and Kumeiko, M.K., 2015. Istoriya, s'ohodennya ta perspektyvy kafedry osnov arkhitektury i arkhitekturnoho proektuvannya [History, present and prospects of the Department of Fundamentals of Architecture and Architectural Design]. *Arkhitekturnyy visnyk KNUBA*, issue 5, pp. 3-25.

7. Stevens, G., 2014. A History of Architectural Education in the West. *A History of Architectural Education in the West Architectural Blatherations home*. Available at: <<https://www.archsoc.com/kcas/Historyed.html>>.

8. Urenev, V.P., 2019. Arkhitekturno-khudozhestvennyy institut na sovremennom etape [The Institute of Architecture and Arts at the present stage]. *Rehional'ni problemy arkhitektury ta mistobuduvannya*, issue 13, pp. 9-10.

9. Fesenko, G.G., 2018. *Morfologiya mis'kykh landshaftiv: kul'turfilosofs'ki interpretatsiyi* [Morphology of urban landscapes: cultural and philosophical interpretations]. Kharkiv.

10. Shutenko, L.M., 2009. Rozvytok spetsial'nosti «Mis'ke budivnytstvo ta hospodarstvo» [Development of the specialty "Urban Construction and Economy"]. In: International Assembly of Capitals and Major Cities, *Urban planning aspects of sustainable development of large cities*, Precedence of the International Conference, Kharkiv, December 10-11 2009/ Kharkiv, pp. 9-15.

Abstract. *The paper considers a special place of architectural knowledge in the educational environment for the training of specialists in urban planning in the "Soviet period" of the history of Ukraine. "Architectural educational reality" analyzed through the local history, namely institutions of higher education in Kharkiv (Ukraine). Interpretive research practice, including contexts of architectural modernism, urban planning history is applied. The general change of accents in architectural activity from art-aesthetic to technical and engineering emphasized. In contrast to foreign architectural schools, the Kharkiv Institute of Municipal Construction Engineers (XIIB) rejected the principle of synthesis of architecture with painting and sculpture. The trajectory of development of architectural education against the background of urbanization processes in Ukraine highlighted. It was found that in the XIIB (1920-1970's) architecture, as a synthesized knowledge about the creation of the material and spatial environment, played the role of scientific and practical basis in the training of specialists in the field of industrial and civil construction.*

Key words: *architecture, urban planning, modernism, engineering education, Kharkiv.*

Статья отправлена: 10.01.2021 г.

© Фесенко Г.Г., Фесенко Т.Г., Кравченко О.В.